

Переклад ненормативної лексики в літературі (на матеріалі роману Стівена Кінга «Історія Лізі»)

Ненормативна лексика (також нецензурна лексика, обценна лексика, лихослів'я) – табуована (неприпустима) лексика, яку носії мови сприймають як відразливу, непристойну [3]. У це визначення входять такі поняття, як блюзнірство, прокльони і лайка. Така мова перебуває поза нормативним стилем спілкування. Ненормативна лексика є сегментом лайливої лексики різних мов, що включає невічливі, непристойні, вульгарні та лайливі вирази. Використання ненормативної лексики має чіткі національні, культурні та соціальні ознаки і суттєво відрізняється в різних культурах та соціальних групах. Кожне суспільство визначає окремо, що належить до ненормативної лексики, або лайки, і формулює своє ставлення до неї. В багатьох країнах світу існують закони, які обмежують використання такої лексики у публічному житті, у ЗМІ тощо. Ненормативна лексика частіше вживається у розмовній мові, ніж у літературній.

Сучасна література насичена творами «письменників», в яких ті безмірно вживають ненормативну лексику. Психолог **Наталя Мухідінова** переконана, що у літературі сьогодні чимало, так званих, графоманів, робота яких, в основному, полягає в писанні творів аби писати, і, таким чином, відриватися від реальності. *«Це беззмстовна писанина, нецензурна лексика тут виступає лише як спосіб привернути увагу читача»*, – каже психолог [5]. На думку експерта, в літературі може вживатися цілком адекватна лайка, як от для підсилення емоційного ефекту чи змалювання образу героя. Ненормативна лексика у літературних творах має місце лише тоді, коли сама творчість того чи іншого автора має цінність. *«В іншому випадку – це піар-хід з метою заманити читача»*, – каже психолог [5].

Матеріалом дослідження послужив роман Стівена Кінга «Історія Лізі» і його переклад, виконаний Віктором Шовкуном. Вибір автора й твору не випадковий. Стівен Едвін Кінг безперечно є знаковою фігурою в англійській натуралістичній літературі ХХ століття. Автор низки гучних, часто культових романів і новел, більшість з яких було екранізовано («Безсоння», «Мертва зона», «Темна вежа»), відомий у всьому світі. Його твори перекладені більш ніж на сто мов світу. При цьому люди мало знайомі з творчістю С. Кінга – бачать в ньому лише комерційного «майстра страшилок», в чому несвідомо їм допомагають самі шанувальники автора, нависивши на нього ярлик «короля жахів».

Розвіяти подібні думки може роман «Історія Лізі», який побачив світ 24 жовтня 2006 року. Твір автор присвятив своїй дружині Табіті. Герої роману живуть у двох світах: реальному й нереальному. Удова відомого письменника Лізі, наважившись через деякий час після смерті палко коханого чоловіка впорядкувати його літературну спадщину, поринає у спогади. З цієї миті починаються дивовижні несподіванки, неочікувані, небезпечні зустрічі, які уводять у нереальність, у чарівний світ, населений «сміюнами» та потворами, де шукає своїх жертв Довгий хлопець, а в таємничому озері чатують якісь химери. Органічно вписуються у цей світ й інші герої твору, «психодіоти»: батько й брат чоловіка Лізі, її сестра Аменда і жахливий мисливець, що переслідує головну героїню. Усе це створює у читачів моторошну напруженість, до того ж перейти з одного, світу до іншого дуже складно [6].

Існують декілька підходів до методики перекладу ненормативної лексики. Так, А.В. Федоров у своєму лінгвістичному нарисі «Основы общей теории перевода» розглядає два основні напрямки у вирішенні проблем перекладознавства, такі як загально-лексикологічні та граматичні питання перекладу [4]. Також він розглядає особливості перекладу різних стилів мови, де досить детально подає лінгвістичні питання, пов'язані з інтерпретацією текстів художньої літератури. Цікавою для нас виявилася та думка, що при перекладі арготизмів та просторіччя (а ненормативну лексику можна умовно віднести до цієї категорії) перекладач повинен відтворити їх на такому ж стилістичному рівні, не вдаючись до заміни на більш літературні, книжкові слова та вирази. Автор зазначає: «... если в переводе, воссоздающем диалектизмы, арготизмы или обще просторечные элементы оригинала, в нарушение авторского замысла допускаются сугубо литературные слова или словосочетания, то последнее сводит на нет все усилия по воспроизведению стилистической окраски подлинника, разрушают впечатление о целостности» [4]. Також А.В. Федоров вважає, що хоча як на практиці, так і в теорії при перекладі особлива увага приділяється лексиці, не меншого значення можуть набувати граматичні засоби, що здатні відтворити стилістичне забарвлення просторіччя, зокрема, суфікси суб'єктивної оцінки, синтаксичні зсуви тощо [4]. І це підтверджує наші гіпотези щодо ненормативної лексики в першій частині роботи.

В. Н. Комісаров у праці «Слово о переводе» пропонує інший підхід до проблем перекладу і наводить декілька теорій, які, на нашу думку, більш повно охоплюють ряд проблем, що виникають при перекладі [4]. Перевагою є те, що автор розглядає питання перекладознавства не лише у мовному аспекті, а й висуває теорії, пов'язані з комунікативною функцією. Корисним є те, що останній підхід можна застосовувати і по відношенню до ненормативної лексики, оскільки вона часто з'являється у прямій мові і виконує безпосередньо комунікативну функцію.

Прагматичні аспекти перекладу також висвітлює О. Д. Швейцер у книзі «Теория перевода: статус, проблемы, аспекты» [4]. Цікаві його дослідження щодо еквівалентності та адекватності перекладу, що пояснюють процес перекладу та можливі критерії його оцінки як результату.

Досить вдалий підхід до класифікації моделей перекладу, на нашу думку, пропонує З.Д. Львовська у праці «Теоретические проблемы перевода». Керуючись принципом зв'язку між мовними значеннями та змістом мовленнєвої діяльності, всі існуючі теорії перекладу автор поділяє на два основні типи: мовні та комунікативні, припускаючи при цьому належність деяких теорій до так званих перехідних випадків [4].

Оскільки лайка є тим прошарком лексики, що безпосередньо пов'язаний з людським спілкуванням, ми хотіли б детальніше зупинитись, в першу чергу, на комунікативних моделях перекладу. До цієї категорії З. Д. Львовська відносить теорію динамічної еквівалентності та теорію рівнів еквівалентності [4]. Зважаючи на те, що ненормативна лексика має чіткий експресивно-емотивний характер, теорія динамічної еквівалентності видається нам досить вдалою для застосування її при перекладі текстів, які містять лайливі слова та вирази. Адже, як зазначає З. Д. Львовська, динамічна модель перекладу включає ряд структурних, семантичних і функціонально-стилістичних обмежень, що звужують вибір і визначають напрямок перекладацьких перетворень [4]. І серед цих обмежень, в першу чергу, слід зазначити експресивні та металінгвістичні характеристики тексту оригіналу, його жанрово-стилістичні особливості, частотність вживання тої чи іншої лексичної одиниці в мові перекладу у межах відповідного стилю тощо.

Іншою теорією комунікативних моделей перекладу є теорія рівнів еквівалентності, запропонована В. Н. Комісаровим [4]. З.Д. Львовська, опрацювавши цю теорію на матеріалі іспанської мови, дає більш стислий її опис. Наведемо основні положення та спробуємо визначити доцільність застосування вказаної теорії для перекладу текстів англійською мовою, де вживається ненормативна лексика.

Теорія рівнів еквівалентності ґрунтується на ідеї про те, що план змісту мовленнєвого твору має свою «багатошарову» структуру. У ньому можна виділити певні рівні та встановити між ними ієрархічні зв'язки. Верхній рівень – 1) мета комунікації, тобто інтенція, яка вкладається автором в мовленнєвий твір. Слідом ідуть чотири рівні, що підпорядковуються один одному та меті комунікації: 2) рівень опису ситуації (інформація про матеріальні та ідеальні об'єкти дійсності та зв'язки між ними); 3) рівень (структури) повідомлення (тобто вибір одного з можливих синонімічних способів опису ситуації дійсності); 4) рівень висловлювання (лінійна низка в особливий спосіб відібраних знаків, що об'єднуються за будь-якими правилами та розташовуються в певному порядку) та 5) рівень мовних знаків (слів) [4].

Процес перекладацької діяльності у відповідності до даної теорії відбувається наступним чином. На етапі аналізу висловлювання оригіналу перекладач проходить шлях знизу вгору (від знаків до мети комунікації, послідовно з'ясовуючи всі рівні змісту). На етапі синтезу висловлювання на мові перекладу «перекладач проходить всю ієрархію рівнів у зворотному порядку, послідовно перевіряючи, чи не визначає однозначно кожний рівень змісту остаточний варіант перекладу» [4]. Якщо виявляється, що якийсь рівень вимагає обов'язкового вжитку певних форм, перекладач обирає варіант на мові перекладу, так би мовити, незалежно від оригіналу: “Amanda had been acting **nutty**”/ «Аменда поводитись **по-ідіотському**»[1, с. 17] “had dashed like a **smucking track-star**”/ «драпонував, як **довбаний чемпіон трекових гонок**»[1, с. 29], “you could easily write Manda off as just another **gonzo-bonkie old maid**”/ «ви легко могли б списати Менду як ще одну **пришелепувати стару діву**»[1, с. 30] “that southern-fried **chickenshit coward**”/ «цього спеченого на південному сонці **паскудного боягуза**» [1, с. 31] “Lisey, you **nit**” / «Яка ж ти **дурена**, Лізі!» [1, с. 34].

Проте ми вважаємо, що у деяких випадках ця теорія може бути не зовсім доцільною. Метою вживання лайки, зазвичай, є висловлення негативного ставлення відправника до адресата або спонування його до якихось дій, що само по собі не становить проблему для осмислення. Треба лише максимально адекватно вибрати лексичну форму передання цієї мети в тексті перекладу. Зважаючи на те, що у такому випадку ця проблема скоріше носить семантичний характер, ми вважаємо, що досягти цього можна, виконавши не такі складні перекладацькі перетворення. Наприклад, застосування перекладацьких лексичних змін загального типу може бути достатньо ефективним у такому випадку.

Отже, як бачимо, при перекладі ненормативної лексики можна застосовувати як лінгвістичні, так і комунікативні методи перекладу, але слід користуватися найбільш раціональними методами. Якщо на рівні осмислення мети висловлювання не виникає проблем, ми вважаємо не обов'язковим застосування таких складних методів, як метод рівнів еквівалентності. Достатньо застосувати прості перекладацькі прийоми, наприклад, такі, як заміна.

Література

1. Кінг С. Історія Лізі. (пер. В.Шовкуна) //Кінг С. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля» – Харків. – 2007. – 620 с.
2. King Stephen. Lisey's story. – New York: Scribner, 2006. – 672 p.
3. Ненормативна лексика. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Перекладацький аспект лайливої лексики. – Режим доступу: <http://edu.meta.ua/?id=13845>.
5. Психолог: Нецензурна лайка в літературі – це спосіб привернути увагу читача. – Режим доступу: <http://malakava.com/articles/9856>.
6. Творчість Стівена Кінга. – Режим доступу: http://www.stephenking.ru/sk_biogr.html.